

Людмила Попович узагальнила проблему і запропонувала одночасне витлумачення статусу, переключу тих чи інших мотивів та інше переключив з української в сербській та переключив із сербської в українській.

Перед автором рецензії було досить складне питання, як вибудувати розгляд монографії, у якій наявні три сильні течії, рівнопотужно розпросторюються три крила: 1) аналіз перекладацьких здобутків української сербістики в українській та сербській літературі та сербської україністики відповідно в сербській та українській літературі, і в цьому разі авторка послідовно розкриває сплески і спади перекладацтва в одній та іншій культурі, простежує причини, окреслює сучасні центри перекладознавства в Сербії і відповідно – в Україні; 2) крізь призму перекладу з виявом його смислового довершення, співзвучності з оригіналом подати спектр власного бачення значущості певного твору-оригіналу та його змонтованість в іншу культуру, куди він прийшов завдяки перекладу; 3) розкриття тих соціально-історичних причин, на тлі яких і поставала перекладацька діяльність певних майстрів, неупереджений погляд на історично тло, яке інколи ще надто «кровоточить». Поєднати ці три крила в одній монографії авторці вдалося, ці три течії не співіснують, а синтезовано доповнюють одна одну. Професор Людмила Попович не тільки подала науковий розгляд заявлених проблем, але й увела в літературно-мистецький, національно-ментальний простір українсько-сербських та сербсько-українських культурних взаємин розгляд фокусної перспективи української літератури, що виявляється і в переключиві мотивів, відгуку ремінісценцій, взаємо доповненні пізнаного і непізнаного. Справді крізь призму пізнаного людина спроможна оцінити і встановити непізнане, але й зворотній шлях постає досить привабливим і значущим (див., наприклад: («Одраз из огледала: *Ново читане неспознатог познатог*» (с. 193-242) – «Відображення за відбитком: *Нове прочитання непізнаного пізнаним*»)). Важливість рецензованої монографії Людмили Попович та її актуальність умотивовані сучасними вимірами нашого прагнення осмислити увесь перебіг літературно-мистецького життя народу в його цілісності, у цілісності не лише однієї національної ментальності, мовно-когнітивної бази, але й крізь контрастивно-узагальнювальні підходи, бачення, вияв того, що взаємодоповнює, збагачує народи, і водночас залишає народ самоідентичним у літературно-мовних обширах. Входячи в іншу літературу, завдяки перекладу, митець залишається самодостатнім, самісним, та одночасно виступає в іншій культурі в тій іпостасі, яку забезпечує саме ця культура і світовий культурно-цивілізаційний поступ. Авторка запропонувала не тільки розгляд заявленої проблеми, але й висвітлила її у багатовимірному контрастивно-транслятологічному та мовно-концептуально-ментальному вимірах.

Анатолій Загнітко

Надійшла до редакції 20 січня 2010 року.

Рец. на книгу: Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 378 с.

Водећи украјински лингвиста, аутор бројних монографија из теоријске и примењене лингвистике, као и темелних теоријских граматика украјинског језика (*Теоретична граматика украјинској мови*. Морфологија. – Донецьк: ДонДУ, 1997. – 432 с.; *Основи украјинског теоретичног синтаксису*. – Ч.1. – Горлівка: ГДПШМ, 2004, 228 с.; Ч. 2. – 254 с.; Ч. 3. – 266 с. и др.) објавио је *Теорију савремене синтаксе* која је у целини посвећена актуелним питањима савремене теоријске и примењене, генеративне, функционалне и когнитивне, синтаксе. Аутор је доделио значајну пажњу и прагмалингвистичком приступу проучавању исказа, као и истраживањима функционалне перспективе реченице са аспекта савремених лингвистичких теорија. Као саставни део синтаксичких теорија размотрена су и истраживања у области лингвистике текста што указује на чињеницу да аутор приступа лингвистици текста са перспективе синтаксе надреченичног скупа.

Предност ове монографије се, првенствено, састоји у томе што је у њој подједнако осветљен допринос истраживањима синтаксичке проблематике како словенских лингвиста, тако и припадника других лингвистичких школа. Савремени лингвиста је жељан таквих синтетичких приказа у којима се јасно види на који се начин научна мисао словенских лингвиста развијала паралелно са аналогним истраживањима у Западној Европи и САД, како су се узајамно допуњавале и прожимале теорије, потврђујући једне друге.

Монографија је значајна и по томе што додирује широки круг проблема који спадају у тзв. дискутабилне и захтевају ново осмишљавање с ослонцем на учињено. Сваки пут када је понуђено више различитих решења, аутор излаже свој поглед на спорно питање, што указује на креативну природу његове монографије која се не своди на попис учињеног, већ дочарава дубоко промишљање проблематике од стране самог истраживача. Сувишно је истицати да би требало да се сва истраживања прегледног типа темеље на таквом принципу.

Приликом анализе кардиналних питања синтаксе аутор разматра лингвистичку проблематику као саставни део развоја научне парадигме. На тај начин мишљење о утемељености теорија долази само по себи. «Два основна задатка позвана је да реши лингвистика», - пише аутор, – «да опише језичке чињенице и да их објасни; опис захтева методе, а објашњење – теорију. Теорија је позвана да одговори на питање, зашто су у

језику заступљене управо те чињенице, а не неке друге» (288 стр.). Почев од питања о принципима издвајања основних синтаксичких јединица и до анализе начина изражавања синтаксичких односа Анатолиј Захњитко доследно настоји да објасни кроз излагање синтаксичких теорија принципе устројености и функционисања синтаксичких јединица на денотативном, логичком и семантичко-синтаксичком нивоу. Сви примери у монографији су узети из украјинског језика, осим у случајевима када се ради о цитирању, што пружа могућност да се ова теорија савремене синтаксе посматра и као наставак ауторове *Теоријске синтаксе украјинског језика*.

Монографија се састоји из краћег увода (12-13) и четрнаест поглавља:

Предмет синтаксе (12-26); Теоријска и примењена синтакса: аспекти и правци (27-33); Синтагматска синтакса (34-37); Парадигма реченице (38-43); Говорна делатност (говорни чиновни, говорни жанрови и текст) (44-55); Текст: основне јединице текста. Категорије и законитости функционалне перспективе текста (56-76); Семантичко-синтаксички ниво: врсте детерминатива, семантичка типологија (78-80); Актуелна питања савремене когнитивне синтаксе (81-95): Врсте граматика. Функционални правац у синтакси (96-180); Семантичко-синтаксички ниво синтаксичких јединица. Типологија семантичких категорија и односа. Семантичко-синтаксичка структура реченице (181-216); Функционална перспектива реченице (219-267); Субјекатско-објекатски односи у структури реченице (268-287); Савремене синтаксичке теорије (288-334); Начини изражавања синтаксичких односа (335-345). Завршава монографију обимна библиографија (346-378).

На почетку монографије аутор даје основне дефиниције граматичких појмова полазећи од структуралистичког принципа, конкретно од трочлане концепције језика која припада Е.Косериу и Ј.Степанову (језик као систем, норма и говор). Успут је изложена концепција Л.Шчербе, која је заснована на дистинкцији активне и пасивне синтаксе, чиме се припрема тло за осветљавање актуелних прагмалингвистичких истраживања синтаксе из структуралистичке перспективе.

Издвајајући као основне јединице синтаксичке анализе модел и конструкцију, аутор полази од њиховог традиционалног тумачења, али се осврће и на Филморов став да се језички исказ не може свести на значења или облике његових саставних делова. Такву врсту синтаксичке конструкције, чији се израз и садржај не могу свести на збир израза и садржаја његових елемената, представља текст.

Појам синтаксичке функције се објашњава полазећи од концепција Г.Золотове и С.Кацнељсона. Од синтаксичке функције аутор сасвим логично прелази на морфолошко-синтаксичка средства њене реализације.

Излагање се наставља разматрањем узајамног односа теоријске и примењене синтаксе. Сводећи многобројне аспекте синтаксе на опозицију између синтаксе у ужем и ширем смислу, у чијој је основи проучавање формалне синтаксичке јединице наспрам њеној актуелизованом варијанти – исказу, аутор излаже основне погледе лингвиста на дате појмове. Основно место у овом поглављу додељено је синтакси говора. Указано је на истоке проучавања комуникативног аспекта синтаксе, на чињеницу да су све модерне теорије комуникативне синтаксе или прагмалингвистике развиле у оквиру традиционалне синтаксе. Чињеница да се савремени синтаксичари различито постављају у односу на ову опозицију, посматрајући граматичку синтаксу као саставни део комуникативне, или их отворено супростављају, или су неутрални по том питању, тј. стварају у свом домену не поричући допринос других, по мишљењу аутора, сведочи о чињеници да живимо у доба синтаксичког плурализма.

Описујући област истраживања комуникативне синтаксе, аутор прибегава метафори, поредећи је са Свемиром који се шири. Комуникативна лингвистика, по мишљењу аутора, стреми у језичку бесконачност, граматика јој намеће ограничења која проистичу из системности језика. Паралелно развијање оба правца чини основу свих будућих достигнућа у тој области истраживања.

У трећем и четвртном поглављу – *Синтагматска синтакса* и *Парадигма реченице*, аутор излаже модерне теорије у оквиру «синтаксе у ужем смислу», тј. граматичке синтаксе. Као основне јединице синтаксичког нивоа посматрају се синтагме, при чему независне и зависне, како би се преко објашњења предикативне везе стигло до реченице. Парадигма реченице се представља као систем међумоделних трансформација. Парадигма структурне шеме реченице тумачи се као комплекс полазне шеме и њених регуларних реализација, међу којима се на примеру украјинског језика издвајају: уопштено-лична, фазна, модална регуларна реализација, регуларне реализације са семикопулативним глаголима, квантитативна, одрична, евалуативно-ескспресивна.

Пето поглавље је посвећено језичкој делатности – говорним чиновима, говорним жанровима и тексту. Излажући погледе на познате прагмалингвистичке теорије Оксфордске школе и оперишући њиховим терминолошким апаратом, аутор показује како се теорија говорних чинов развила из Бахтинове теорије говорних жанрова и како се даље реализовала у истраживањима лингвистике текста, у којима се текст посматра као исказ. После погледа на структуру текста и основна средства кохезије и кохеренције аутор прелази ка проблематици тема-рематахских односа у исказу-реченици. При чему се теорија функционалне сегментације реченице на тему и рему приказује не само у оквиру анализе концепције комуникативне перспективе реченице чешких лингвиста В.Матезиуса, Ј.Фирбаса, Ф.Данеша и др., већ и на примеру теорија представника логичког, психолошког и формалног правца у синтакси. Међу њима се у истом низу могу срести имена истакнутих лингвиста, као што су А.Потебња, А.Шахматов, Ф.Фортунатов, али и граматичара који су познати само украјинским филолозима, попут Ј.Холовацког.

После детаљног објашњења принципа издвајања теме и реме у реченици, следи опис глобалних категорија сложене синтаксичке организације текста – категорија учесника у комуникативном чину; догађаја; процеса; чињеница, како би се логички дошло до дефиниције догађаја као реме текста и приступило анализи морфоносинтаксичких средстава изражавања категорије догађаја у тексту – акционалних класа предиката. Даље се излаже семантичка типологија детерминаната као носилаца посебних пропозиција у семантички елементарној реченици.

Осмо поглавље «Актуелна питања савремене когнитивне синтаксе» почиње прегледом истраживања бројних лингвиста – од оних који су припремили долазак когнитивне синтаксе до њених познатих твораца – од генеративне граматике Н.Чомског, преко граматике падежа Ч.Филмора, до когнитивне граматике Џ.Лејкофа и Х.Томпсона, теорије гешталта Џ.Лејкофа, граматике конструкција Ч.Филмора и Ленекерове когнитивне граматике, као и до истраживања језичке слике стварности. Овај приказ различитих когнитивистичких праваца обилује детаљним тумачењем основних појмова когнитивне лингвистике.

Иако аутор настоји да подједнако објективно прикаже све правце истраживања у савременој синтакси, највеће место у монографији је додељено функционалној синтакси, што указује не само на распрострањеност тог правца међу савременим лингвистима, већ и на личну оријентацију аутора и његових учитеља, у првом реду И. Вихованца, чији се допринос функционалној синтакси детаљно осветљава. Девето поглавље, у којем се даје преглед основних типова граматика са функционалног аспекта убедљиво доминира у монографији. У оквиру савременог функционализма аутор издваја неколико потправаца. Први чине функционалисти који разматрају функционалну анализу као додатак формалној граматичкој (С.Куно и Џ.Хокинс), у други спадају «умерени» функционалисти, који истражују првенствено граматичку и сматрају да је њена структура делимично аутономна, а делимично је условљена функцијама (Р.Д.Ван Валин, М.Драјер, функционална граматика С.Дика); трећи правац чине тзв. радикални функционалисти који сматрају да је граматика у већини ограничена деловањем дискурских чинилаца (Т.Гивон, У.Чејф, С.Томпсон, П.Хопер). Према ауторовом мишљењу зачетник савременог функционализма у синтакси је Т.Гивон који је међу првима у серији *Типолошка истраживања језика* указао на спрегу између синтаксе и дискурса. У монографији се детаљно разматра Гивонов допринос функционализму. Посебна пажња је додељена и референцијалној граматичкој улога Р.Д.Ван Валина (1993) којем је блиска типологија структуре клаузе А.Кибрика. Кибрикова запажања се, како показује аутор, подударују с правцем истраживања америчких научника Џ.Бајби и Џ.Николс.

У наставку излагања следи детаљна анализа *Теорије функционалне граматике* Петербуршке школе, функционалне синтаксе и комуникативне граматике Г.Золотове и њених сарадника; концепције функционално-комуникативне синтаксе М.Всеволодове, осврт на чешку лингвистичку школу итд.

Други део деветог поглавља је посвећен разматрању појма «функција» у синтакси – од значења термина «функција» у логици, где функција наступа као аргумент или улога елемента (Фрегеово тумачење предиката као функције аргумента итд.); до тумачења функције у филологији (од Витгенштајна и Буслајева до Грајса). Питање хијерархије функција разматрано је на примеру концепције Ј.Куриловича, који је разликовао примарну и секундарне функције.

Исцрпни преглед функционализма у синтакси завршава лексикон основних типова функција у интерпретацији различитих лингвиста. Скреће на себе пажњу чињеница да се у лексикону тумаче функције и језика, и исказа, и текста, као и функције конкретних граматичких категорија. Захваљујући таквом поступку монографија добија на прегледности и информативности, али се, са друге стране, стиче утисак фрагментарности излагања, што је донекле наметнуто и природом самог истраживања.

Преглед учења о семантичко-синтаксичкој структури реченице и, логична у том смислу, типологија предиката изложени су у следећем поглављу. Полазећи од трочлане (О.Мељничук) или четворочлане (М.Всеволодова) концепције структуре реченице у којој се издвајају логички, формални и семантичко-синтаксички ниво (плус комуникативни), аутор разматра питања модалности и референцијалности с обзиром на пропозицију, проучавање функција дубинских и површинских падежа, као и компонентну структуру реченице.

Иако се проблематика комуникативне перспективе реченице излаже у монографији на више места, аутор је одлучио да јој посвети и посебно поглавље у којем је изложио еволуцију погледа на то питање. У развоју тумачења функционалне перспективе реченице - од 18. века до наших дана, научник издваја 4 периода. Лингвистичко интересовање за наведену проблематику, како показује аутор, почиње тек у 19. веку (В.Матезиус, али и А.Добиаш, и Л.Шчерба), док савремена проучавања функционалне реченичне перспективе везује за имена О.Мељничука и И.Распопова.

Занимљив је и преглед проблематике о месту предиката-глагола у структури реченице, где се приказује Тењерова концепција реченице условљене валентношћу предиката, која је блиска и самом аутору, што потврђују његова бројна истраживања у области синтаксе украјинског језика. Као контраст том приступу наводи се преглед ставова А.Шахматова, А.Пешковског и А.Смирницког, који су врх реченице везивали за субјекат. Аутор посебно разматра предикатност и предикативност реченице (предикат као језгро реченице и предикат као средство упућивања на стварност), што повлачи за собом анализу објективних и субјективних смислова у структури реченице са аспекта модалног и прагматичког оквира.

Завршава монографију образлагање циља, узрока и начина настајања нових синтаксичких теорија. У том поглављу посебна пажња се додељује формалистичким теоријама у синтакси – трансформативно-генеративној и непосредних конституената.

Украјинска лингвистика је добила у облику монографије «Теорија савремене синтаксе» фундаментални преглед савремених синтаксичких истраживања. Ниједно истраживање такве врсте не претендује на исцрпност, мада је очигледна примарна жеља аутора да приближи националној лингвистици теорије које настају у Западној Европи или САД. Било би пожељно допунити друго издање монографије и прегледом доприноса синтаксичкој теорији таквих словенских лингвиста, као што су Милка Ивић, Зузана Топољињска, Станислав Каролак и др.

Свестраност осветљавања проблематике, темељност у аргументацији и анализи основних синтаксичких појмова, креативност у решавању питања која захтевају даља промишљања сведочи о значајности монографије *Теорија савремене синтаксе*. Она ће бити од изузетне користи лингвистима који желе да стекну увид у историјат и савремено стање синтаксичких истраживања у водећим лингвистичким центрима, ма где се они налазили – у Прагу, Амстердаму, Чикагу, Кијеву, Москви, Петербургу или Доњецку, где је заслугом аутора монографије у другој половини 20. века стасала водећа школа украјинске лингвистике.

Људмила Поповић

Надійшла до редакції 22 сјчња 2010 року.